

ภูมิทัศน์พื้นถิ่นของหมู่บ้านชนบทในชุมชนชาวมุสลิมในประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย

Vernacular Landscape in Muslim Community of Thailand and Malaysia

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศนิ ลิ้มทองสกุล

Assistant Professor Sani Limthongsakul

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Architecture, Kasetsart University

บทคัดย่อ

ภูมิทัศน์พื้นถิ่นเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างองค์ประกอบภูมิทัศน์ทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่แห่งนั้น (place identity) เราสามารถรับรู้ความเป็นท้องถิ่นหรือความเป็นถิ่นที่นั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน เมื่อองค์ประกอบของภูมิทัศน์ในพื้นที่แห่งนั้นมีความชัดเจนและเป็นเอกภาพ บทความนี้เป็นการศึกษาและแปลความหมายภูมิทัศน์พื้นถิ่นของหมู่บ้านชนบทชาวไทย-มุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย และภูมิทัศน์พื้นถิ่นของหมู่บ้านชนบทชาวมลายู-มุสลิมในเขตพื้นที่รัฐเปรักและปีนัง ประเทศมาเลเซีย โดยใช้ลักษณะการใช้พื้นที่ในเชิงมานุษยวิทยาเป็นหลักในการศึกษาสังเกต ประกอบด้วย รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการจัดวางผังและการใช้ที่ดินระดับหมู่บ้าน รูปแบบการจัดวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินโดยรอบตัวเรือน องค์ประกอบภูมิทัศน์ และรูปแบบพื้นที่ในเชิงสังคม เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่คล้ายคลึงกัน ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า ภูมิทัศน์พื้นถิ่นของทั้งสองพื้นที่ศึกษานั้นมีความคล้ายคลึงกันค่อนข้างมาก โดยชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่สั่งสมและถ่ายทอดกันต่อมาภายในกลุ่มเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้ตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และในทางกลับกัน มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตให้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน ซึ่งลักษณะการใช้พื้นที่ของชุมชนและลักษณะขององค์ประกอบภูมิทัศน์พื้นถิ่นสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและระบบคุณค่าในชุมชนมุสลิมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยระบบสังคมเกษตรกรรมนี้เองเป็นกลไกสำคัญที่ก่อให้เกิดพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างสมาชิกในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของความเป็น 'ถิ่นที่' (place) ได้อย่างชัดเจน

Abstract

Vernacular landscape is a unique mixture of cultural and natural environments. One could gain an understanding of the place identity when landscape features of the area are perceptible and in unity. This paper illustrates a way to apprehend and interpret vernacular spatial practice of the local landscape of Muslim community in the four southern border provinces of Thailand and the state of Perak and Penang on the northern Malay peninsula. In observing the vernacular spatial patterns, this paper utilizes an anthropology of space as a method of observation where settlement patterns, village land-use, housing compounds, landscape features and social space will be investigated. By sharing the same geographical area and socio-cultural background where Islamic religion is predominant, thus the local landscape of Thai-Muslim

community and local Malays community at the village level possesses similar characteristics. The field surveys revealed that the landscape was altered, adapted and enhanced in response to the local needs in an environmentally and culturally sensitive way. The local land-use and landscape features reflect local wisdom and value of agrarian society and Muslim community. It was found that the agricultural landscape produces socio-cultural space for the community and reflects the local identity of the place.

คำสำคัญ (Keywords)

ภูมิทัศน์พื้นถิ่น (Vernacular Landscape)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

ชุมชนไทย-มุสลิม (Thai-Muslim Community)

ชุมชนมลายู-มุสลิม (Malayu-Muslim Community)

บทนำ

ภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นในชนบทอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแต่ละพื้นที่นั้นเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างองค์ประกอบภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ กล่าวคือนอกจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่แล้ว การประกอบกิจกรรมของมนุษย์อยู่อาศัยในพื้นที่ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยมนุษย์ได้ใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่น (local wisdom) เข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ธรรมชาติและสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (built environment) ได้แก่ สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมโดยรอบ และเชื่อมโยงไปถึงพื้นที่ทำกินซึ่งมักจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ได้แก่ เรือกสวน ไร่นา เกิดเป็นภูมิทัศน์ทางการเกษตรขึ้น (agricultural landscape) โดยส่วนใหญ่การใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่นเพื่อดัดแปลงสภาพแวดล้อมให้ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในพื้นที่นั้นเกิดจากพื้นฐานความเข้าใจของมนุษย์ที่มีต่อจังหวะและกลไกของสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม โดยตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศในธรรมชาติ มิได้อยู่เหนือกว่า ส่งผลให้ภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณและธรรมชาติของพื้นที่สอดประสานไปกับกิจกรรมการดำรงชีวิตของมนุษย์อยู่อาศัยได้อย่างกลมกลืน เป็นที่น่าสังเกตว่าการก่อรูปของภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นนั้นเกิดจากกลไกสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น (folk culture) อันมีความเฉพาะตัวและแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ บทความนี้เป็นข้อสังเกตที่ได้จากโครงการวิจัย “คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเรือนพื้นถิ่นไทยมุสลิมพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประเทศไทย และเรือนพื้นถิ่นมุสลิมในรัฐเปรักและปีนัง ประเทศมาเลเซีย” อันเป็นโครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการวิจัย “ภูมิปัญญาพัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” ทุนอุดหนุนเมธีวิจัยอาวุโส สกว. 2545-2548 โดยได้เลือกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประเทศไทย และพื้นที่รัฐเปรักและปีนัง รัฐทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซียเป็นพื้นที่กรณีศึกษาเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและนำมาวิเคราะห์เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นของหมู่บ้านชนบทชาวไทย-มุสลิม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศ

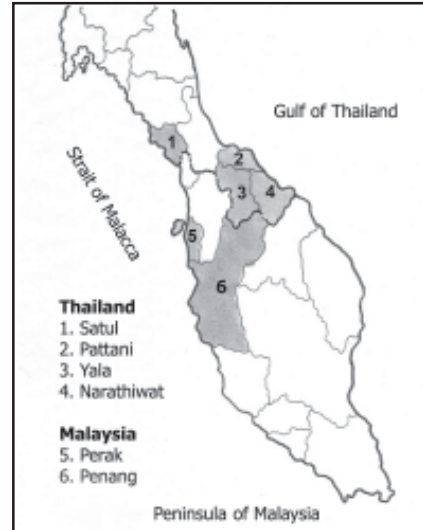
ไทย และภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นของหมู่บ้านชนบทชาวมลายู-มุสลิม [1] ในเขตพื้นที่รัฐเปรักและปีนัง ประเทศมาเลเซีย

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้รวมถึงคาบสมุทรมลายูทั้งหมดมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นรัฐโบราณที่นับถือศาสนาฮินดู-พุทธ และเป็นรัฐอิสระที่มีอายุหลายพันปีตั้งแต่ราว พ.ศ. 1000 หรือก่อนสมัยสุโขทัยราว 800 ปีเป็นอย่างน้อย ต่อมาได้พัฒนาสืบเนื่องเป็นราชอาณาจักรลังกาสุกะแล้วจึงเปลี่ยนเป็นรัฐปัตตานีพร้อมกับเปลี่ยนการนับถือศาสนาจากศาสนาฮินดู-พุทธไปนับถือศาสนาอิสลาม [2] (รูปที่ 1) ในปี พ.ศ. 2043 ศาสนาอิสลามกลายมาเป็นศาสนาหลักในพื้นที่ วัฒนธรรมอิสลามจึงเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้คนในพื้นที่มาจนถึงทุกวันนี้ [3] จากเหตุผลนี้เอง สามารถกล่าวได้ว่า ชาวไทย-มุสลิม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และชาวมลายู-มุสลิม ในประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะรัฐทางตอนเหนือมีความสัมพันธ์กันทั้งทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น เพราะวัฒนธรรมอิสลามซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักนั้นมียุทธวิธีชีวิตและโลกทัศน์ของชาวมุสลิมทั้งสองพื้นที่ ส่งผลให้เป็นที่ทิศทางที่คล้ายคลึงกัน สะท้อนออกมาในรูปของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่เหมือนกัน และก่อให้เกิดภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นในระดับหมู่บ้านที่คล้ายคลึงกัน (คำว่า ‘หมู่บ้าน’ ในภาษามลายู เรียกว่า กำปอง ‘kampung’)

ในการศึกษาภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นของทั้งสองพื้นที่นั้นได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสองระดับ คือ ระดับการตั้งถิ่นฐานซึ่งครอบคลุมถึงการจัดวางผังของหมู่บ้านและการใช้ที่ดินของหมู่บ้านเพื่อศึกษาระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology) อันเกิดจากชาวบ้านในพื้นที่ว่าสอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างไร การศึกษาอีกระดับหนึ่ง คือ การสังเกตในระดับผังบริเวณโดยรอบตัวเรือน เพื่อศึกษาว่าการจัดวางตัวเรือนก่อให้เกิดลักษณะพื้นที่โดยรอบเรือนอย่างไร [4] มีลักษณะเฉพาะขององค์ประกอบภูมิทัศน์ที่ตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิตบ้างหรือไม่ ลักษณะการใช้สอยของพื้นที่ทั้งสองระดับได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนว่าเป็นอย่างไร พื้นที่ทางสังคม (social space) ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร จากการสังเกตและวิเคราะห์พบว่า การใช้ที่ดินในระดับผังของหมู่บ้าน ตลอดจนองค์ประกอบทางภูมิทัศน์นั้นเกี่ยวข้องกับลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชนอย่างชัดเจน ในส่วนของอิทธิพลทางศาสนาอิสลามนั้นจะสะท้อนออกมาในรูปแบบและรายละเอียด

South East Asia

Last updated: 24 Jun 97

รูปที่ 1 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษา ดัดแปลงและปรับปรุงจาก <http://www.reliefweb.int/>

ของสถาปัตยกรรมในระดับบ้านพักอาศัยและศาสนสถาน นอกจากนี้ อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่การแบ่งเพศชาย-หญิงเป็นไปอย่างเคร่งครัดในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ สะท้อนออกมาในลักษณะการใช้พื้นที่ของชาวไทย-มุสลิม และชาวมลายู-มุสลิม ตั้งแต่ระดับภายในตัวเรือนจนถึงระดับพื้นที่สาธารณะภายในหมู่บ้าน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

ทั้งสองพื้นที่ศึกษานั้นมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากเป็นดินแดนในคาบสมุทรมลายู ซึ่งประกอบไปด้วยเทือกเขาอันเป็นต้นน้ำของแม่น้ำสายสำคัญต่าง ๆ ซึ่งไหลลงสู่ทะเล เกิดการทับถมของกรวด หทราย โคลน ตะกอนเกิดเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและการเพาะปลูก จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ซึ่งสัมพันธ์กับอาชีพ โดยสามารถแบ่งได้เป็นสามลักษณะ [5] ได้แก่

1. หมู่บ้านริมแม่น้ำ ชายทะเล หรือป่าชายเลน ชาวบ้านประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง ลักษณะการวางตัวของหมู่บ้านเป็นแบบแนวยาว (linear) เกาะไปตามริมฝั่งลำน้ำ
2. หมู่บ้านในที่ราบลุ่ม ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำสวนผสม ลักษณะการวางตัวของหมู่บ้านมีทั้งที่เป็นแบบกลุ่ม (cluster) ตามจุดตัดของเส้นทางสัญจร และแบบแนวยาวเกาะตามถนนที่ตัดผ่าน หากพื้นที่บริเวณใดมีความอุดมสมบูรณ์ต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

การวางตัวของบ้านเรือน มักจะเป็นแบบกระจาย คือ บ้านเดี่ยว ล้อมรอบด้วยนาและสวน (homestead)

3. หมู่บ้านบนที่สูงหรือเชิงเขา ชาวบ้านประกอบอาชีพทำสวน เช่น สวนมะพร้าว สวนยาง สวนปาล์ม น้ำมัน ลักษณะการวางตัวของหมู่บ้านเป็นแบบรวมกลุ่ม

ปัจจัยสำคัญในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน คือ ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรดินและน้ำที่อุดมสมบูรณ์ สามารถเกื้อกูลการดำรงชีวิตของชุมชน ตลอดจนสามารถไปมาหาสู่ติดต่อกับโลกภายนอกชุมชนได้ [6] ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนเก่านั้นจะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นไปกับลำน้ำ ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักในสมัยก่อน แต่เมื่อการคมนาคมด้วยรถยนต์เข้ามามีบทบาทในเวลาต่อมา การตั้งบ้านเรือนหรือชุมชนจึงเปลี่ยนไปเป็นการเกาะตัวไปกับเส้นทางสัญจร เช่น ถนน รางรถไฟ เพื่อยังคงการติดต่อภายนอกของชุมชนเอาไว้

อนึ่ง การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งศึกษาชุมชนที่อยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดินและอยู่ในที่ราบเป็นหลัก เนื่องจากสามารถหาข้อมูลและสำรวจพื้นที่ได้ในทั้งสองประเทศ และสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ภายหลัง

รูปแบบการจัดวางผังและการใช้ที่ดินระดับหมู่บ้าน

อาชีพหลักของชุมชนมุสลิมของทั้งสองพื้นที่ศึกษา คือ อาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำสวนยาง ทำสวนผสม ประมง เป็นต้น [7] นอกจากการทำประมงที่เป็นลักษณะพิเศษของชุมชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแล้ว ชุมชนที่ตั้งอยู่ลึก

รูปที่ 2 ถนนประลองเสียงชั้นของนกเขาชาที่บางปลาหมอ จังหวัดปทุมธานี

รูปที่ 3 บ้านจะแทรกไปกับกลุ่มไม้ใหญ่เพื่อความร่มรื่น

เข้ามาในแผ่นดิน ส่วนใหญ่มักจะประกอบกิจกรรมทางการเกษตรมากกว่าหนึ่งชนิด เช่น ทำนาพร้อม ๆ กับทำสวนยางหรือทำนาควบคู่ไปกับสวนผสม โดยจะทำสวนยางหรือสวนผสมในพื้นที่สูง ลักษณะการทำเกษตรแบบผสมผสานนี้ช่วยให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาระบบการตลาดภายนอกมากนัก [8] ลักษณะการเกิด 'หมู่บ้าน' ของชาวมุสลิม หรือที่เรียกว่า 'kampong' ในภาษามลายูนั้น จะเริ่มจากเรือนหนึ่งหลังแล้วจึงขยายเพิ่มเติมจนกลายเป็นกลุ่มบ้านเรือนและหมู่บ้านตามลำดับ [9] จากการสำรวจพบว่า กลุ่มบ้านเรือนที่อยู่ใกล้กันมักจะเป็นเครือญาติกัน และทุกหมู่บ้านจะมีมัสยิดหรือสุเหร่าเป็นจุดศูนย์กลาง โดยมี 'ปอเนาะ' (โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม) 'กูโบร์' (สุสาน) สถานที่ราชการ ตลาด ออเนาะ ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน [10] นอกจากนี้ การสำรวจพื้นที่ศึกษาในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า หมู่บ้านชาวไทย-มุสลิมจะมีพื้นที่เปิดโล่งระหว่างกลุ่มบ้านเรือนสำหรับการประลองเสียงชั้นของนกเขาชาอันเป็นกิจกรรมสำคัญของคนในชุมชน โดยสังเกตได้ว่าบริเวณนั้นจะมีเสาสูงประมาณสี่เมตรปักไว้เป็นกลุ่มเพื่อแขวนกรงนก (รูปที่ 2) เมื่อพิจารณาการเชื่อมโยงพื้นที่แต่ละส่วนภายในหมู่บ้านพบว่า จะมีเส้นทางเดินขนาดเล็กที่เป็นทั้งผิวคอนกรีตและผิวดินธรรมดาเชื่อมต่อเป็นโครงข่ายลัดเลาะไปตลอดทั้งหมู่บ้าน บางครั้งเส้นทางเดินเหล่านี้จะไม่สามารถเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากผสมผสานเข้ากับที่ว่างโดยรอบของเรือนบางหลังแทน

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการใช้ที่ดินระดับหมู่บ้านของชาวไทย-มุสลิมและชาวมลายู-มุสลิม ประกอบ

ด้วยพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่บริการชุมชน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา พื้นที่การค้า และพื้นที่เพื่อผลิตผลทางการเกษตร ลักษณะเด่นทางกายภาพของหมู่บ้านในทั้งสองพื้นที่ศึกษาที่เห็นได้ชัดเจนคือความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ กลุ่มบ้านเรือนจะแทรกตัวอยู่ระหว่างไทรร่มเงาของต้นไม้ใหญ่อันทำให้เกิดความร่มรื่นเย็นสบาย แม้อากาศภายนอกในเวลากลางวันจะค่อนข้างร้อนก็ตาม (รูปที่ 3)

รูปแบบการจัดวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินโดยรอบตัวเรือน

คติความเชื่อและประเพณีการดำเนินชีวิตของชาวไทย-มุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้และชาวมลายู-มุสลิมนั้นเป็นการผสมผสานกันระหว่างการนับถือผีและอิทธิพลจากศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ ที่มีอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูมาก่อนที่อิทธิพลของศาสนาอิสลามจะเข้ามามีบทบาทและลดทอนพิธีกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับและไม่จำเป็นออก อย่างไรก็ตาม ยังมีร่องรอยบางอย่างของความเชื่อในการนับถือผีอยู่ ดังนั้น วัฒนธรรมของชาวมุสลิมในสองพื้นที่ศึกษาจึงมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างการนับถือภูตผีวิญญาณและการนับถือศาสนาอิสลาม โดยจะเกรงกลัวผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่ามีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ป่า ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ หิน หรือสิ่งที่มีลักษณะลึกลับ นอกจากนี้ ชาวมุสลิมมีคัมภีร์ในการปลูกสร้างเรือนที่อธิบายถึงวิธีการเลือกสถานที่ที่เหมาะสม ทิศทางการวางตัวเรือน ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ

รูปที่ 4 การปลูกสร้างบ้านเรือนจะหักร้างทางพงเท่าที่จำเป็น

รูปที่ 5 พื้นทรายอัดแน่นโดยรอบบริเวณบ้านที่น้ำผิวดินซึมผ่านได้สะดวก

ในการอยู่อาศัย [11] ซึ่งล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับหลักของการอยู่อาศัยแบบเคารพต่อธรรมชาติ อิทธิพลของวัฒนธรรมเหล่านี้จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ผู้ต้องการปลูกสร้างเรือนจะหักร้างทางพงเป็นบริเวณจำกัดแต่พอเพียง (รูปที่ 4) โดยตัดต้นไม้เท่าที่จำเป็น รักษาต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่เอาไว้ สร้างเรือนในที่สูงที่เป็นโคกหรือเนิน และหลีกเลี่ยงการสร้างเรือนคร่อมทางน้ำ แต่จากการสำรวจพบว่า ในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ โดยเฉพาะในด้านการวางผังบริเวณตัวเรือนและในระดับหมู่บ้านได้ลดน้อยลง ไม่มีใครยึดถือ เนื่องจากสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนมุ่งเน้นการพัฒนาสภาพที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้นตามหลักสมัยใหม่โดยหน้าบ้านจะหันหน้าไปยังถนนที่ตัดผ่านเป็นหลัก

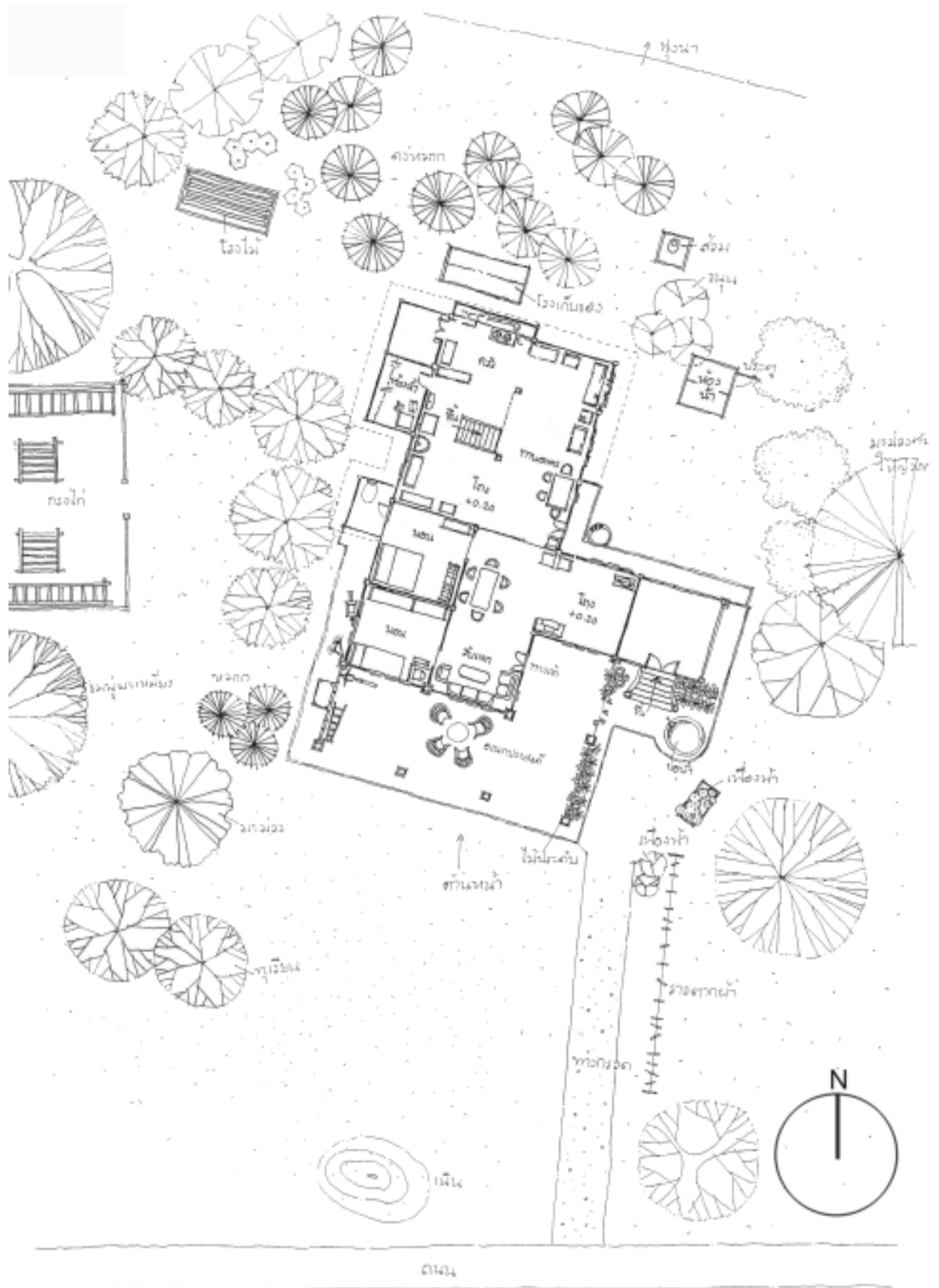
พื้นที่เปิดโล่งโดยรอบบริเวณตัวเรือนหรือที่เรียกกันว่า 'ลานบ้าน' มีลักษณะเป็นพื้นทรายตามธรรมชาติและจะได้รับการบดกวาดให้เรียบและสะอาดอยู่เสมอ ลักษณะพื้นดินเช่นนี้นำฝนหรือน้ำจากการใช้สอยจากเรือนสามารถซึมผ่านลงใต้ดินได้สะดวก (รูปที่ 5) พื้นที่บริเวณรอบตัวเรือนที่โล่งเรียบจึงเป็นพื้นที่อเนกประสงค์เหมาะแก่การประกอบกิจกรรมในการอยู่อาศัย จากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยพบว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นมีหลากหลาย ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ การทำฟืน การทำงานไม้ การซ่อมแซม ข้าวของเครื่องใช้ทางการเกษตร เช่น แห อวน การปลูกพืชผัก สวนครัว การตากอาหารและแผ่นยาง ตลอดจนการจัดงานเลี้ยงรื่นเริงในโอกาสต่าง ๆ หรือการรวมกลุ่มเล่นกันของเด็ก ๆ เป็นต้น (รูปที่ 6)

ในบางชุมชนที่มีกลุ่มบ้านเรือนรวมตัวกันอยู่หนาแน่น ปานกลาง ล้อมรอบด้วยนาข้าวหรือสวนยางถัด

ออกไป จากการสำรวจพบว่า ระหว่างเรือนจะมีแนวของไม้พุ่มขนาดเตี้ยถึงปานกลางสลับกับต้นไม้สูงให้ร่มเงาปลูกไว้เป็นบริเวณโดยรอบเพื่อบ่งบอกอาณาเขตของบริเวณเรือนมากกว่า การป้องกันการบุกรุกอย่างจริงจัง หากเรือนใดที่อยู่ติดกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดจะมีการเว้นช่องระหว่างแนวพุ่มไม้หรือรั้วบอกอาณาเขตเพื่อความสะดวกในการไปมาหาสู่กัน [12] หรือบางครั้งจะไม่มีรั้วกัน แต่จะมีการเว้นพื้นที่เปิดเป็นลานโล่งระหว่างเรือนเพื่อใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวที่เป็นลักษณะครอบครัวแบบขยาย (รูปที่ 7) ในกรณีที่กลุ่มบ้านเรือนมีการรวมตัวกันค่อนข้างหนาแน่น เช่น หมู่บ้านชาวประมงบนเกาะตำมะลัง อำเภอมือ จังหวัดสตูล เรือนแต่ละหลังที่ตั้งอยู่ค่อนข้างใกล้ชิดกันจะแบ่งอาณาเขตระหว่างกันด้วยทางเดินเท้าที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายตลอดทั้งหมู่บ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านชาวประมงจะค่อนข้างแออัดและมีต้นไม้ใหญ่อยู่ไม่มากนัก เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะแคบยาวขนานไปกับชายฝั่ง

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์

จากการสำรวจสามารถแบ่งประเภทขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในระดับบริเวณหมู่บ้านและระดับตัวเรือนได้เป็นสองลักษณะ คือ ภูมิทัศน์นุ่มหรือพรรณไม้ต่าง ๆ (softscape) และภูมิทัศน์แข็ง ได้แก่ การปรับแต่งพื้นดินตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ (hardscape)

รูปที่ 6 ผังบริเวณเรือนหลังหนึ่งใน Kampong Guar รัฐเปรัก ประเทศมาเลเซีย

รูปที่ 7 พื้นที่เปิดโล่งระหว่างเรือน ปรากฏจากรั้วกัน ในเรือนหลังหนึ่ง จังหวัดสตูล

รูปที่ 8 การประดับไม้กระถางบริเวณทางขึ้นเรือน ในเรือนหลังหนึ่ง ตำบลท่าสาป อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

ภูมิทัศน์นุ่ม (softscape)

พรรณไม้ที่ชาวบ้านนิยมปลูกภายในอาณาบริเวณโดยรอบตัวเรือนนั้นเป็นพรรณไม้ที่มีประโยชน์ในการใช้สอย เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตทั้งสิ้น ตั้งแต่ไม้ยืนต้นที่จะเป็นไม้ผลสามารถบริโภคได้ เช่น ฝรั่ง ชมพู มะม่วง ขนุน น้อยหน่า มะละกอ โดยเฉพาะกล้วยและมะพร้าวเป็นที่นิยมมาก จะพบอยู่ในบริเวณบ้านแทบทุกหลังเพราะเป็นไม้เอนกประสงค์ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน นอกจากนี้ พบว่าทุกบ้านมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริเวณใกล้ครัวหรือลานซักล้างเพื่อความสะดวกในการใช้และสามารถนำน้ำที่ผ่านการใช้ในกิจกรรมอื่นไปรดหรือปล่อยลงสู่บริเวณสวนครัวได้โดยตรง ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรน้ำที่ประหยัดและคุ้มค่าในส่วนพรรณไม้เพื่อการประดับตกแต่งนั้น พบว่า มีการใช้ไม้กระถางจำพวกไม้ดอกวางตกแต่งประดับตามขั้นบันไดทางขึ้นเรือน หรือวางบนนั่งร้านเป็นแถวบริเวณทางขึ้นเรือนหรือห้อยกระถางไม้ดอกจากชายคาของเพดานคลุมเฉลียงหน้าเรือน ซึ่งเจ้าของใช้เฉลียงหน้าเรือนนี้นั่งพักผ่อนและต้อนรับแขกผู้มาเยือน (รูปที่ 8)

ภูมิทัศน์แข็ง (hardscape)

จากการสำรวจพบองค์ประกอบของสิ่งปลูกสร้างในบริเวณบ้านที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ บ่อน้ำ ถึงเก็บน้ำ ห้องน้ำ-ส้วม เล้าไก่ เรือนข้าวเปลือก ที่เก็บยางแผ่น เป็นต้น ในส่วนของบ่อน้ำจะสำรวจพบในทุกบ้านอย่างน้อยหนึ่งบ่อหรือบางบ้านมีมากกว่านั้น และตั้งอยู่ในบริเวณไม่ไกลจากตัวเรือน โดยเฉพาะบริเวณครัว แต่จากการสังเกตพบว่า บ่อน้ำส่วนใหญ่จะถูกทิ้งร้าง เนื่องจากปัจจุบันการใช้ส้วมซึมทำให้

เกิดปัญหาการปนเปื้อนของน้ำใต้ดินจึงมีการสร้างถังเก็บน้ำฝนเพื่อรองรับน้ำฝนจากหลังคาเรือนพักอาศัยแทน เนื่องจากบริเวณพื้นที่คาบสมุทรนี้มีฝนตกชุกเกือบตลอดปีถึงแม้ว่าปัจจุบันแทบทุกครอบครัวจะมีการต่อเติมห้องน้ำภายในตัวเรือน แต่ห้องอาบน้ำ-ห้องส้วมที่แยกต่างหากจากตัวเรือน ยังมีการใช้งานอยู่ตามปกติ โดยมีลักษณะเป็นเพิงมีฝาปิดแบบเรียบง่ายและใช้วัสดุที่หาได้ง่ายจากท้องถิ่น เช่น ไม้ สังกะสี อิฐบล็อด หรือตั้งตัวอย่างที่สำรวจพบในหมู่บ้านชาวประมงที่บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส มีการนำทางมะพร้าวมากั้นเป็นผนัง กำหนดบริเวณสำหรับอาบน้ำโดยไม่มีหลังคาแต่อย่างใด

นอกจากนี้ สิ่งปลูกสร้างถาวรที่สำรวจพบภายในอาณาบริเวณบ้าน คือ เรือนเก็บข้าวเปลือก (รูปที่ 9) ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนหรือกระท่อมขนาดเล็กยกพื้นสูง ไม่มีหน้าต่างหรือมีหน้าต่างบานเล็กมาก ในตำบลเกตุรี อำเภอเมืองจังหวัดสตูล ซึ่งเป็นชุมชนประกอบอาชีพการทำนา มีการนำเรือนข้าวเปลือกมาดัดแปลงเป็นเรือนพักอาศัยเพื่อการขยายครอบครัวใหม่ บางชุมชนสำรวจพบเพิงขนาดเล็กเก็บยางแผ่นคอกเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวหรือแพะ ซึ่งสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับลักษณะการประกอบกิจกรรมในการดำรงชีวิตของแต่ละชุมชน

องค์ประกอบภูมิทัศน์ที่สำคัญอีกประการ คือ ร่องระบายน้ำที่มักจะอยู่ติดบริเวณข้างตัวเรือน (รูปที่ 10) ซึ่งมีทั้งลักษณะเป็นร่องระบายน้ำแบบธรรมชาติ คือ เป็นร่องดินขุดหรือรางระบายน้ำคอนกรีตตามแต่ลักษณะสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน ร่องระบายน้ำฝนหรือที่เรียกว่าน้ำผิวดินนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากในสภาพแวดล้อมที่มีฝนตกชุกตลอด

รูปที่ 9 เรือนเก็บข้าวเปลือก

รูปที่ 10 ร่องระบายน้ำบริเวณข้างตัวเรือน

ทั้งปีและเผชิญลมมรสุมอยู่บ่อยครั้ง เพื่อสามารถระบายน้ำออกจากบริเวณตัวเรือนให้เร็วที่สุด

รูปแบบพื้นที่ในเชิงสังคม

ในการศึกษาลักษณะของภูมิทัศน์พื้นที่นั้น การศึกษาความหมายของพื้นที่ทางกายภาพในเชิงสังคม (social space) อันบ่งบอกถึง วิถีชีวิต ความเชื่อ และระบบคุณค่าทางสังคมของผู้คนในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญในการทำความเข้าใจ หรือลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์ในแต่ละพื้นที่จากการศึกษาและสำรวจการใช้พื้นที่ในระดับหมู่บ้านของชุมชนมุสลิมทั้งในประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย พบว่า มัสยิดหรือสุเหร่า ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชนตามหลักศาสนาอิสลาม ชาวมุสลิมจะต้องไปประกอบพิธีละหมาดที่มัสยิดทุกบ่ายวันศุกร์ มัสยิดจึงตั้งอยู่บริเวณที่เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนและล้อมรอบด้วยโรงเรียนสอนศาสนาและบ้านของอิหม่าม โต๊ะครู (ครูสอนศาสนา) ผู้มีบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน ดังนั้น บริเวณมัสยิดรวมถึงพื้นที่โดยรอบในบริเวณใกล้เคียง จึงถือว่าเป็นพื้นที่ที่สำคัญ ซึ่งมีความหมายในการเป็นศูนย์รวมของชุมชน โดยมักตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่าย สังเกตง่าย สามารถใช้เป็นที่หมายตาของผู้มาเยือนได้ และใช้เพื่อการรวมตัวประกอบกิจกรรม โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาในวาระต่าง ๆ และในบริเวณนี้จะได้รับการดูแลรักษาให้สะอาด เป็นระเบียบอยู่เสมอ เนื่องจากถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับสาธารณะของชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างของพื้นที่เปิดโล่งภายใน

ชุมชน พบว่า มีลักษณะเป็นโครงข่ายแยกจากทางเดินหลักและลัดเลาะแทรกไปตามกลุ่มบ้านเรือน ทำให้สมาชิกชุมชนสามารถไปมาหาสู่ติดต่อกันได้สะดวก สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดแบบเครือญาติของชาวมุสลิม และการเป็นสังคมเกษตรกรรม การวางตัวของกลุ่มบ้านเรือนที่ไม่เป็นระบบทำให้เกิดพื้นที่เปิดโล่งหรือลานบ้านที่รองรับกิจกรรมอเนกประสงค์ ตั้งแต่การเล่นของเด็ก ๆ งานเลี้ยงรื่นเริงต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน เป็นต้น นอกจากนี้ภายในชุมชนจะมีศาลาขนาดเล็ก หรือที่เรียกในภาษามลายูว่า Pondok กระจายอยู่ทั่วไปสำหรับเป็นที่จับกลุ่มพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารของสมาชิกชุมชน ซึ่งมักจะเป็นเฉพาะบุรุษ เนื่องจากศาสนาอิสลามเคร่งครัดต่อการปรากฏตัวของสตรีเพศในที่สาธารณะ สตรีเพศมักจะจับกลุ่มรวมตัวพูดคุยกันที่บ่อน้ำสาธารณะของชุมชน หรือริมฝั่งแม่น้ำระหว่างการประชุมกิจกรรมซักล้าง หาดน้ำ [13] ซึ่งในสภาพปัจจุบันบทบาทของบ่อน้ำสาธารณะหรือพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำในชุมชนน่าจะลดลง เนื่องจากชุมชนมีการเปลี่ยนมาใช้ระบบน้ำประปามากขึ้น

บทวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา

ภูมิทัศน์พื้นที่นั้นของชุมชนไทย-มุสลิมในพื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้และของชุมชนมลายู-มุสลิม ในรัฐเปรักและปีนังเกิดจากอิทธิพลของปัจจัยทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เนื่องจากดินแดนคาบสมุทรมลายูนี้เป็นดินแดนที่มีการตั้งถิ่นฐานชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ชุมชน

จึงมีการใช้ภูมิปัญญาในการปรับตัวและปรับสภาพแวดล้อมให้
เหมาะแก่การอยู่อาศัย โดยตระหนักถึงสภาพแวดล้อมทาง
ภูมิศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นจึงมี
ลักษณะเด่น คือ 'การผสมผสาน' อย่างเคารพต่อข้อจำกัดของ
สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่งผลถึงลักษณะของภูมิทัศน์
พื้นถิ่นที่ภูมิทัศน์สรรค์สร้าง (built landscape) ผสมผสาน
กลมกลืนไปกับภูมิทัศน์ธรรมชาติ (natural landscape)
ดังเห็นได้จากลักษณะของการตั้งกลุ่มบ้านเรือนที่ผสม
กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยแทรกไปกับกลุ่ม
ต้นไม้ที่ให้ร่มเงาร่วมกับรักษาต้นไม้ใหญ่ดั้งเดิมในพื้นที่
เพื่อสร้างร่มเงา และเว้นพื้นที่เปิดโล่งโดยรอบบริเวณสิ่งปลูก
สร้างเท่าที่จำเป็น ตลอดจนเลือกทิศทางการวางตัวเรือนที่
สอดคล้องต่อแรงของธรรมชาติทั้งแรงน้ำและแรงลม ในส่วน
ของภูมิทัศน์ที่อยู่ถัดออกมาจากชุมชนจะเป็นภูมิทัศน์ที่เกิด
จากการทำเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา สวนผลไม้ สวนยาง
ซึ่งมักจะพบการทำสวนยางในพื้นที่สูงหรือเชิงเขา โดยผืนนา
มักจะอยู่ติดกับกลุ่มบ้านเรือน และบางครั้งจะถูกสลับด้วย
พื้นที่สวนผสมหรือสวนยาง เมื่อพิจารณาภูมิทัศน์ภายใน
หมู่บ้านของชุมชนพบว่า ไม่สามารถบอกรายละเอียดของอาณา
บริเวณบ้านแต่ละหลังได้อย่างแน่นอน เนื่องจากมีลักษณะ
การซ้อนทับของการใช้พื้นที่เปิดโล่งระหว่างบ้านในการทำ
กิจกรรมที่หลากหลาย โดยไม่มีการแสดงความเป็นเจ้าของ
พื้นที่ที่ชัดเจน แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่ถ้อยที
ถ้อยอาศัยและพึ่งพากันตามแบบอย่างชุมชนเกษตรกรรม
และผูกพันแน่นแฟ้นตามลักษณะของชุมชนมุสลิม ในส่วน
พื้นที่ที่สามารถบอกรายละเอียดถึงการเป็นศูนย์รวมของชุมชนตั้งอยู่
ในตำแหน่งที่สามารถสังเกตและเข้าถึงได้ง่ายในหมู่บ้าน คือ
พื้นที่ที่มีสียัดและบริเวณโดยรอบ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
มีความหมายต่อชุมชน และมักจะล้อมรอบด้วยสถานที่สำคัญ
รองลงมาในชุมชนรวมถึงบ้านของผู้มีฐานะทางสังคมที่สำคัญ
ในชุมชน เช่น บ้านของอิหม่าม โต๊ะครู เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ลักษณะของภูมิทัศน์ในชุมชน
มุสลิมทั้งสองพื้นที่ที่สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด
ลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์พื้นถิ่น คือ ลักษณะทางภูมิศาสตร์
และวิถีของชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่สะท้อนออกมาในรูป
ของพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชนและ
มีความเป็น 'ถิ่นที่' (place) อย่างชัดเจน

ในขณะที่อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามนั้นจะ
แสดงออกอย่างชัดเจนผ่านลักษณะสถาปัตยกรรม
ประเพณี และหลักการดำเนินชีวิตของชุมชน สิ่งที่สามารถ
การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้เป็นข้อสรุปของกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวน
จำกัด การศึกษาในอนาคตจึงควรขยายพื้นที่ศึกษาออกไป
ให้ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของ
ประเทศมาเลเซีย เพื่อความสมบูรณ์และถูกต้องทั้งในเชิงกว้าง
และเชิงลึก

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
อรศิริ ปาณินท์ และรองศาสตราจารย์ เขต รัตนจรณะ รวมถึง
คณะผู้ร่วมวิจัยได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อารยา ศานติสร
อาจารย์หม่อมหลวง วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์ อาจารย์วุฒิวุฒิ ชัยสวัสดิ์-
อารีย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประวุฒิ แยมยลังาม จากคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รวมถึง
ทุกท่านที่มีได้เอ่ยนามที่มีส่วนร่วมในการทำวิจัย

รายการอ้างอิง (References)

- [1] ชาวมลายู-มุสลิม ในงานศึกษานี้ หมายความว่ากลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในคาบสมุทรมลายู ตั้งแต่ประมาณ 1,500 ปีก่อนคริสตกาล มีชุมชนพื้นเมือง (Aborigine) สาเหตุที่เรียกเป็นภาษามลายูว่า Orang Asli เนื่องจากดินแดนแถบนี้เป็นดินแดนเชื่อมผ่านระหว่างสองฝั่งมหาสมุทร คือ มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ประกอบกับการเป็นสังคมเปิด จึงเกิดการผสมผสานถ่ายเทวัฒนธรรมระหว่างคนหลายเชื้อชาติ ศาสนา ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และต่อมาเมื่อศาสนาอิสลามได้เข้ามา มีอิทธิพลต่อดินแดนแถบนี้จนถึงปัจจุบัน จึงเกิดเป็นกลุ่มชนมลายู-มุสลิมขึ้น ซึ่งมีวัฒนธรรมหลักที่ชัดเจนร่วมกัน คือ วัฒนธรรมอิสลาม
- [2] สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). แหลมทองคาบสมุทรมลายูมีรัฐปัตตานี. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บก.), รัฐปัตตานีในศรีวิชัย (หน้า 73-216). กรุงเทพฯ: มติชน.
- [3] รัตติยา สาและ. (2548). ปตานี ดารุสสะลาม (มลายู-อิสลาม-ปัตตานี). ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บก.), รัฐปัตตานีในศรีวิชัย (หน้า 235-276). กรุงเทพฯ: มติชน.
- [4] ในงานศึกษานี้คำว่า เรือน บ้าน กลุ่มบ้านเรือน และหมู่บ้านมีความหมายดังนี้
เรือน หมายถึง สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้นและกันฝา มีหลังคาคลุมสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย สร้างขึ้นด้วยวัสดุธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ โดยมีลักษณะแบบแผนของแต่ละหลังที่แน่นอนและคล้ายคลึงกัน มีอายุประมาณ 50-100 ปี ลักษณะหลังคาเป็นลักษณะเด่นอาจมีกันสาดหรือไม่มีก็ได้ และมีใต้ถุนเรือน
บ้าน หมายถึง ตัวเรือนพักอาศัยและบริเวณของพื้นที่เปิดโล่งโดยรอบที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในเรือนของผู้อยู่อาศัย ในบทความนี้จะใช้สลับกับคำว่า 'บ้านเรือน' โดยต้องการสื่อถึงตัวเรือนและบริบทแวดล้อมของอาณาบริเวณโดยรอบ ส่วนพื้นที่เปิดโล่งบริเวณรอบตัวเรือนจะเรียกว่า 'ลานบ้าน'
กลุ่มบ้านเรือน หมายถึง กลุ่มของเรือนพักอาศัยและบริเวณของพื้นที่เปิดโล่งโดยรอบที่แทรกระหว่างเรือน
หมู่บ้าน หมายถึง บริเวณที่เรือนตั้งอยู่เป็นกลุ่ม บางครั้งมีการเรียกว่า 'บ้าน' เช่น บ้านท่าสาป เป็นหน่วยชุมชนที่เล็ก มีการแลกเปลี่ยนติดต่อกันในระดับหมู่บ้านและกับชุมชนเมือง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมักเกิดขึ้นเป็นแนวยาวตามทางสัญจรหลัก มีทั้งเป็นกลุ่มก้อนหรือกระจายตัว แต่ละหมู่บ้านจะมีพื้นที่โดยรอบเพื่อการประกอบอาชีพในการดำรงชีวิตแตกต่างกัน ตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และกลุ่มชาติพันธุ์
- [5] (1) เขต รัตนจรณะ. (2537). เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
(2) สุนันท์ภักทิตรา นิลแจ้. (2528). ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม (ศึกษาเฉพาะกรณี). ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง หมู่บ้าน และเรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (หน้า 25-40). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
(3) Gibbs, P. (1987). *Building a Malay House*. Singapore: Oxford University Press.
(4) Wilson, P. (1987). *A Malay Village and Malaysia*. New Haven: Harb Press.
(5) Yuan, L. J. (1987). *The Malay House*. Malaysia: Institute Masyarakat (Phoenix Press), 1.
- [6] (1) สุนันท์ภักทิตรา นิลแจ้. (2528). ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม (ศึกษาเฉพาะกรณี). ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง หมู่บ้าน และเรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (หน้า 25-40). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
(2) Wilson, P. (1987). *A Malay Village and Malaysia*. New Haven: Harb Press.
- [7] (1) สุนันท์ภักทิตรา นิลแจ้. (2528). ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม (ศึกษาเฉพาะกรณี). ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง หมู่บ้าน และเรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (หน้า 25-40). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
(2) Wilson, P. (1987). *A Malay Village and Malaysia*. New Haven: Harb Press.
(3) Yuan, L. J. (1987). *The Malay House*. Malaysia: Institute Masyarakat (Phoenix Press), 1.

- [8] (1) เขต รัตนจรณะ. (2537). เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
 (2) เอกวิทย์ ฒ ถกลาง. (2544). ภูมิปัญญาทักษิณ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- [9] Gibbs, P. (1987). *Building a Malay House*. Singapore: Oxford University Press.
- [10] สุนันท์ภักธิรา นิลแจ้. (2528). ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม (ศึกษาเฉพาะกรณี). ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง หมู่บ้าน และเรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (หน้า 25-40). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- [11] (1) เขต รัตนจรณะ. (2537). เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
 (2) Gibbs, P. (1987). *Building a Malay House*. Singapore: Oxford University Press.
 (3) Yuan, L. J. (1987). *The Malay House*. Malaysia: Institute Masyarakat (Phoenix Press), 1.
- [12] เอกวิทย์ ฒ ถกลาง. (2544). ภูมิปัญญาทักษิณ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- [13] ดูอ้างอิง [11].